

MAGYAR FILOZÓFIAI SZEMLE

2023/3 (67. évfolyam)

A Magyar Tudományos Akadémia
Filozófiai Bizottságának folyóirata

Esztétikai tapasztalat

Tartalom

Bevezető. Esztétikai tapasztalat (<i>Bárány Tibor – Valastyán Tamás</i>)	5
--	---

FÓKUSZ

ANTAL ÉVA: A fenséges tapasztalata Mary Wollstonecraft „szentimentális” útirajzában	11
VALASTYÁN TAMÁS: Visszhangok. A művészet kettős múltjáról	28
WEISS JÁNOS: Adorno küzdelme az „esztétikai tapasztalat” fogalmával	51
DARIDA VERONIKA: A találkozások filozófiája	64
FEKETE KRISTÓF: Néma művészet, beszédes esztétika	75
BÁRÁNY TIBOR: Az esztétikai normativitás három modellje	96
GOLDEN DÁNIEL: A cselekvésben lévő esztétikai tapasztalat	114
ILLÉS ANIKÓ: Művészeti élmény, esztétikai ítélet	130

VARIA

SZUMMER CSABA – HORVÁTH LAJOS: Adalékok az álom fenomenológiájához	149
SIPOS ANDREA: Claude Romano evenmenciális hermeneutikája	172

DOKUMENTUM

FRAZER-IMREGH MONIKA: A szerelmes elégiáktól Epiktétosig Angelo Poliziano levelezése Giovanni Pico della Mirandolaval	191
Angelo Poliziano – Giovanni Pico Della Mirandola: Levelek	199

SZEMLE

JAKAB KRISZTIÁN: Frazer-Imregh Monika: <i>Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban</i>	
CSEHY ZOLTÁN: Egy demokratikus szótár körülharcolt fogalmai	212
MIKÁCZÓ ALEXANDRA: A piszoáron innen és túl	215

IN MEMORIAM

TAKÁCS ÁDÁM: Tamás Gáspár Miklós és a Budapesti Iskola	221
E számunk szerzői	237
Summaries	241

Eszztétikai tapasztalat

Számos művészetfilozófus úgy gondolja, hogy a műalkotásokat az általuk kínált esztétikai tapasztalat ruházza fel értékkel; más szerzők szerint az esztétikai értéket nem az élményben, hanem magukban a művekben kell lokalizálnunk. Az esztétikai tapasztalat kitüntetettségét azonban mindenki elismeri: a művészet értéke kizárólag e sajátos tapasztalat közvetítésével tárulhat fel a befogadó számára. Vajon hogyan adhatunk számot az esztétikai tapasztalat természetéről, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a műalkotásoknak jócskán vannak nem-perceptuális tulajdonságai is, amelyekről az érzékszerveink közvetítése helyett például a művek történeti kontextusának ismerete révén – vagy valamilyen más módon – szerezhetünk tudomást? (Gondoljunk csak a *ready-made* művek felforgató erejére vagy az eredeti műalkotás és a hamisítvány különbségére és így tovább.)

A kérdést kitágíthatjuk: jelenkori létezésünket nagymértékben az artefaktualitáshoz való viszony határozza meg. A teremtettség, a készítmény jelleg a saját kondícióinkra való rákérdezés mikéntjét is befolyásolja. Ha azt állítanánk, hogy ezt a szituációt leginkább esztétikailag vagyunk képesek leírni, nem tévednénk nagyot. Az önmagunkhoz és a világhoz való esztétikai viszonyulás mindenekelőtt az érzéki benyomások, az intellektuális feldolgozás és a képzelőerő gazdag kontingens szintézise révén megy végbe. Tapasztalatiság és ítélet viszonyát a filozófiai reflexió absztrakt alkotóereje árnyalja. Esztétikai tapasztalat és filozófiai reflexió eme sokszínű konfigurációja számos már sokszor tárgyalt kérdést helyezhet új megvilágításba, illetve lehetőséget nyújt arra, hogy új problémákra fókuszáljunk (neuroesztétika, analitikus művészetfilozófia, valamint különböző más diszciplináris területek esztétikai újratematizálhatósága).

E számunk *Eszztétikai tapasztalat* fókuszú szövegvilágít az érzéki tapasztalás elementáris folyamata, az értékelés gesztusa, valamint a filozófiai absztraktivitás sajátos kontaminációja jellemzi. A súlypontozás változik bennük, de a tematikus relevancia és a történeti kibontakozás együtthatásának aránya mindvégig jól nyomon követhető a különböző tanulmányokban. Antal Éva Mary Wollstonecraft „szentimentális” útirajzát a fenséges tapasztalatának, illetve az író- s filozófusnál felvilágosult gondolkodásának kontextusában olvassa, hangsúlyozva, hogy

Wollstonecraft, szellemi mozgékonyágának „köszönhetően, a természetben bolyongva, a tájra és saját elméjének mélyére irányuló önreflexiójába merülve – kantiánus módon – képes megérezni az értelem, az érzékenység és az érzelmek közös gyökereit: az isteni természet és az emberi erkölcs fenségességét”. Antal jó érzékkel és erudícióval tárja fel és teszi érzékelhetővé érvelésében Wollstonecraft gondolkodásának töredékes mivoltát és szenvedélyességének erejét. Valastyán Tamás Friedrich Hölderlin költészetét és esztétikai gondolkodását középpontba állítva arra tesz kísérletet, hogy részint bemutassa a holderlini poézis és filozófia összefüggéseit, részint feltárja azt a processzust, mely során „a görög tradíció léttapasztalatának gazdag képi, plasztikus változatossága és a keresztény megváltás szellemi egysége a nyugati metafizikán belül feloldhatatlan történetfilozófiai feszültségben ér össze és öröklődik, mely feszültségteret a modernitás alkotói megpróbálják esztétikailag feloldani”. Ennek a folyamatnak a természetét nevezi Hans-Georg Gadamer voltaképpen a művészet kettős múltjának.

Weiss János szerint Theodor W. Adorno esztétikai gondolkodásában szinte végig jelen van az esztétikai tapasztalattal való konfrontáció. E küzdelem alapja nem más, mint hogy: „(1) Az »esztétikai tapasztalat« és egy rá épülő általános művészetfilozófia egyszerűen az ízléstanok tradícióját folytatja; és tudomást sem vesz ennek kanti meghaladási kísérletéről és hegeli meghaladásáról. (2) A művészi tapasztalatra épülő esztétikák igazából nem tudnak támpontot adni az egyes műalkotások megítéléséhez.” Weiss egyetértőleg idézi Ruth Sondereggert, aki szerint Adorno képes volt szembenézni az esztétikai tapasztalat jelentette kihívással. Darida Veronika tanulmánya egy Magyarországon kevésbé ismert gondolkodó, Henri Maldiney munkásságát tárgyalja. Maldiney főként a fenomenológia és az antropológiai pszichiátria elismert alakja, ugyanakkor az esztétikai kérdésfeltevés, valamint a művészetek iránti vonzalma egész életét végigkíséri. A filozófus az esztétikai tapasztalat fogalmán „érzéki tapasztalást ért, pontosabban annak az átérzését, ami tudataktussal nem megragadható. Írásaiban amellett érvel, hogy a műalkotás egyedi élményét csak átélni lehet, a művek sajátos ritmusát átvéve, velük együtt rezonálva. A művekkel való találkozás ezért lehet valóban egzisztenciális, egész létmódunkat érintő kérdés.”

Fekete Kristóf arra a gondolatra fűzi fel részletgazdag tanulmányát, hogy a klasszikus esztétikák, illetve azok kortárs örökösei (a kontinentális és az angolszász-analitikus tradíción belül egyaránt) nem leíró elméletek, hanem normatív vagy preskriptív gyakorlatok. A szerző szavaival: „A művészet autonómiája, a befogadás érdeknélkülisége, az alkotó mindenféle elvárásoktól való tökéletes függetlensége valójában javarészt nem a fennálló világ tényei, hanem normák, igények és előírások. Ezért ajánlom azt, hogy ne úgy tekintsünk a hagyományos esztétikára, mint amely *leírja* az alkotás, a mű és a befogadás örök, ám ez idáig elfedésre ítélt sajátosságait, hanem úgy, mint amely *előírja*, mint amely megteremti és követeli ezeket a használatokat és attitűdöket.” Bárány Tibor tanulmánya

szintén az esztétikai tapasztalat leírásának és magának az esztétikai tapasztalatnak a normatív aspektusaival foglalkozik. A szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy a művészet relatív autonómiája mellett érvelő filozófusoknak – akik szerint a műalkotások értelmezését és értékelését irányító sajátos normák részlegesen elkülönülnek, mert el *kell* különülniük minden másfajta normától – az esztétikai normativitás milyen modelljével érdemes dolgozniuk. A szerző bemutatja „az esztétikai normativitás klasszikus, háromelemű modelljét. Ez a modell a kérdéses normákat annak révén jellemzi, mit írnak elő (i) az esztétikai tapasztalat *tárgyával*, (ii) annak *módjával*, illetve (iii) az esztétikai tapasztalat (és azon keresztül a műalkotás mint műalkotás) sajátos *értékének* megragadásával kapcsolatban.” Majd amellett érvel, hogy a mérsékelt autonomistának az esztétikai normativitás olyan elméletét kell választania, amely a művészi szempontból releváns tulajdonságok „tág” fogalmával dolgozik, továbbá tartalmas megszorításokat vezet be a művészi értékkel kapcsolatban.

Golden Dániel tanulmányának gondolatmenete abból az érdekes filozófiatörténeti megfigyelésből indul ki, hogy a kortárs elmefilozófusok által kidolgozott ún. 4E elméletek (*embodied, embedded, enactive, extended mind*) szerzői rendre az esztétikai tapasztalat jelenségei felé fordulnak, hangsúlyozván a kapcsolódásukat a klasszikus pragmatizmushoz, azon belül is John Dewey elgondolásaihoz. A szerző állítása szerint ezt a törekvést nem koronázza teljes siker: „a 4E elméletek képviselői által megfogalmazott újszerű esztétikai kísérletek igazán termékeny gondolatai már Dewey-nál is megtalálhatóak, azok a pontok ugyanakkor, ahol az érintett szerzők ezen túlmutató állításokat tesznek, nem tudnak igazán meggyőzőek lenni”. Az *Esztétikai tapasztalat* szövegblokk zárásaként, mintegy ellenpontot képezve a filozófiai tanulmányokhoz és a termékeny összehasonlítás lehetőségét megteremtve, Illés Anikó nagy ívű írása áttekinti, milyen eredményekre jutott az elmúlt másfélszáz év során az empirikus (kísérleti) művészetpszichológia az esztétikai tapasztalat, illetve általában véve a művészeti élmény természetével kapcsolatban. A szerző arra vállalkozik, hogy „átfogó betekintést nyújtson a visszatérő kutatási dilemmákba, a tényleges kutatási kérdésekbe, valamint reflektáljon a módszertani bravúrok ígéreteire és korlátjaira” – elsősorban nem pszichológus olvasók számára. Az írás zárógondolata mégsem a művészetfilozófia és az empirikus művészetpszichológia módszertani különbségeire, hanem a két terület folytonosságára és egymásrautaltságára hívja fel a figyelmet: „A művészet empirikus vizsgálatához szükségünk van a művészetet célzó teoretikus gondolkodás eredményeire; hiszen nem boldogulhatunk definíciók, kategóriák és a jelenségek jellemzése nélkül. Ugyanakkor a kapcsolat fordított irányban is fennáll: az empirikus művészetpszichológia eredményei kiválóan szolgálják a művészet megértését és közvetítését. Aminek tipikus helyszíne az iskola és a múzeum.”

Varia rovatunkban Szummer Csaba és Horváth Lajos az álomnak egyszerre fenomenológiai és empirikus kutatásokon alapuló újraértelmezését kínálja.

A szerzőpáros szerint helytelen úton jár a fenomenológia, ha nem figyel az empirikus álmok kutatás eredményeire, ugyanakkor ez utóbbiaknak is figyelembe kellene venni „az éber tudati működések [...] jelentéskontextusát”. Az álom révén tudniillik „közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy milyen módon működik egy olyan tudat, amely nem emelkedik fel az énszerű működések, az intencionális értelemkonstitúciók szintjére. Az álom módosult tudatállapotában, a külvilágtól elszigetelt tudati működésekben a tudatosan irányított, intencionális értelemalkotás helyébe nagyrészt a spontán értelemképződés lép.” Sipos Andrea Claude Romano fenomenológiai alapú hermeneutikájáról értekezik, sokrétűen bemutatva, hogy a francia szerző hogyan nyúl vissza mások mellett Edmund Husserl, Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty és Paul Ricoeur munkáihoz, sok tekintetben vitatkozva e nagy hatású szerzőkkel, és persze több vonatkozásban inspiratíván merítve szövegeikből. Szerinte Romanónak leginkább a fenomenológiai realizmus néven megragadható vállalkozása révén „egy olyan poszt-heideggeri, egyben az empirikus fenomenológia jegyeit magán viselő hermeneutika születésének lehetünk tanúi, melyben az esemény valóságos fenomenológiai-hermeneutikai princípiummá válik”.

A *Dokumentum* rovatban Angelo Poliziano és Giovanni Pico della Mirandola levelezéséből adunk közre pár levelet, melyekből a reneszánsz kori barátság és gondolkodás természetére nyílik pontos és izgalmas rálátás. A levelek egyszerre személyes és társadalomtörténeti háttérét Frazer-Imregh Monika bevezető tanulmánya világítja meg, akinek a fordításában olvashatjuk a szövegeket. A két barát egymáshoz írt levelei a magasztos gesztusokon, a teológiai összefüggések és filozófiai dilemmák boncolgatásán túl a humort sem nélkülözik. Az utolsóként közölt Pico-levelé kapcsán jegyzi meg Frazer-Imregh: „Mielőtt Poliziano latin és görög irodalmi tanulmányait az egekbe dicsérné, egy fricskát azért megenged magának vele kapcsolatban: mivel egyelőre nem tud a költészet és a filozófia között választani, Polizianót fogja utánozni, aki görög munkáiban latinosnak, latin tanulmányaiban pedig inkább görögösnek mondja magát. Végül kora egyik legjelentősebb tudósának nevezi, és munkára buzdítja.” A forrásközlést gazdag jegyzetapparátus egészíti ki, amit szintén a fordító készített el. A *Szemle* rovat ezúttal három kritikát tartalmaz. Jakab Krisztián Frazer-Imregh Monika *Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban* című könyvét recenzeálja, Cseh Zoltán az Isabell Lorey – Gundula Ludwig – Ruth Sonderegger szerzőhármas *Foucault jelenléte. Szexualitás – gondoskodás – forradalom* című könyvéről közöl kritikát, mely kötetet Blandl Borbála, Boros Bianka, Czétány György, Grósz Eszter, Kővári Sarolta és Weiss János fordította. Végül Mikáczó Alexandra a Táncesz Péter által szerkesztett *Csordultig Duchamp-mal – Tanulmányok a Forrás 100. évfordulójára* című tanulmánykötetet méltatja.

Folyóiratunk utolsó tanulmányában Takács Ádám bontja ki és értelmezi Tamás Gáspár Miklós és a Budapesti Iskola viszonyát. A rendkívül minuciózus értelmezés, amely a filozófus hetvenes éveiben írt, kevésbé ismert szövegeit

dolgozza fel, amellett, hogy előtérbe helyezi „a 20. század utolsó harmadának magyar filozófiai életét és teljesítményeit”, megmutatja, hogy a Tamás és „elsősorban Heller Ágnes és Vajda Mihály, illetve a Lukács óvoda, elsősorban Radnóti Sándor között kialakuló kapcsolatoknak” milyen személyes és kulturális vonatkozásai vannak. De ami talán még ennél is izgalmasabb mozzanatnak tekinthető: Takács észrevétele és megállapítása szerint Tamásnál éppen a Budapesti Iskola tagjaival való intenzív együtt-gondolkodás eredményezte egyfajta kritikai elmélet megszületését. E tanulmány közzétételével egyben szomorú kötelességének tesz eleget a *Magyar Filozófiai Szemle* szerkesztősége: ily módon tisztelgünk a 2023. január 15-én elhunyt Tamás Gáspár Miklós gondolkodása és emléke előtt.

Bárány Tibor – Valastyán Tamás